

سند ملی توسعه فناوری راهبردی گیاهان دارویی و طب ایرانی

مقدمه :

امروزه اهمیت گیاهان دارویی و طب ایرانی و شناساندن نقش حیاتی آن در پیشبرد اهداف ملی، منطقه ای و جهانی برای تحقق سلامت و نشاط جوامع، خود کفایی دارویی، ایجاد اشتغال، توسعه اقتصادی، امنیت غذایی و حفظ ذخایر ژنتیکی و حضور فعال در بازار های جهانی بر کسی پوشیده نیست. میلیونها نفر از مردم جهان در زمینه کشت، برداشت فرآوری و سایر جنبه های گیاهان دارویی فعالیت دارند. حجم تجارت جهانی گیاهان دارویی و فرآورده های آن به ۱۰۰ میلیارد دلار در سال رسیده است براساس آمار سازمان بهداشت جهانی بیش از ۸۰ درصد از مردم جهان برای درمان انواع بیماریها از گیاهان دارویی و یا روشهای طب مکمل و سنتی استفاده می کنند. کشور ایران مهد استفاده از طب سنتی و داروهای گیاهی است. اما گویا زندگی امروز با گذشته بسیار متفاوت شده است بطوریکه گاه برای درمان بیماری های بسیار جزئی به پزشک متخصص مراجعه میشود و گاه خود سرانه از داروهای شیمیاری با قدرت اثر بالا و عوارض جانبی فراوان استفاده می شود در حالی که ۷۵ درصد از مردم فرانسه، ۵۰ درصد از مردم کانادا، ۴۸ درصد از مردم استرالیا و ۴۰ درصد از مردم بلژیک در حال حاضر از داروهای گیاهی برای درمان استفاده می کنند. در روسیه ۴ بیمارستان مخصوص طب سنتی وجود دارد. در چین با جمعیتی بیش از یک میلیارد و سیصد ۱.۳۰۰.۰۰۰.۰۰۰ نفر ۸۰ درصد خدمات پزشکی از طریق طب سنتی چین ارائه می شود .

البته ارزاتر بودن هزینه درمان طب سنتی نسبت به درمان های نوین هم در این زمینه نقش دارد، زیرا در چین هزینه درمان از طریق طب سنتی بین یک بیست و پنجم، یک سیم درمان از طریق طب نوین است . فرآورده های ارگانیک، کاربرد دارند. در حال حاضر حدود ۶۶ هزار هکتار از اراضی کشاورزی کشور در استان های مختلف، به کشت گیاهان دارویی اختصاص دارد. از مجموع مزارع اختصاص یافته به گیاهان دارویی، حدود ۶۵ هزار تن محصول تولید می شود. در داخل کشور ۵ وزارت خانه مهم از مرحله کشت و تولید گیاهان دارویی تا فرآوری و بسته بندی، تحقیق و تولید دارو، مصرف و صادرات گیاهان دارویی نقش مستقیم دارند که هر کدام با ساز و کار متفاوت به موضوع نگرین تعداد زیادی از مردم از صنوف مختلف و موسسات در زمینه های مختلف گیاهان دارویی اشتغال به کار دارند .

وجود استعداد های بالقوه عظیم ملی و نیز فرهنگ استفاده از گیاهان دارویی در کشور توجه بیش از پیش به این مقوله را به مسئولین کشور یادآوری نموده بر هر متخصص دلسوزی این باور را یادآور می نماید که اگر به این مقوله بصورت یک ضرورت ملی و در چارچوب یک برنامه مشخص و بانگرس سیستمیک و جامع نگرانه عنایت شود، می تواند علاوه بر دستیابی به مدیریت توسعه پایدار در این بخش بالاخص در ابعاد کلان توسعه اقتصادی - زیست محیطی، بهداشتی (خود کفایی دارویی)، اشتغال، امنیت غذایی و ذخایر ژنتیکی در عرصه ملی و جهانی بعنوان یک منبع درآمد ارزی برای کشور محسوب و ایفای نقش نماید .

طبق آمار معتبر، درصد زیاد و قابل توجهی (بین ۳۰ تا ۸۰ درصد) از مردم از کشورهای مختلف دنیا از جمله ایران از طب مکمل و سنتی استفاده کرده که این آمار رو به افزایش است.

در کشورهای مختلف دنیا، مبالغ کلانی حوزه های مختلف (خدمات رسانی، تولید داروهای گیاهی و طبیعی، تاسیس مراکز مرتبط) هزینه می شود .

طبق اطلاعات مستند، در اکثر کشورهای معروف دنیا، طب سنتی و مکمل در ابعاد مختلف (قوانین، مجوزهای خدمات و تولید داروهای طبیعی، حمایت بیمه ها، راه اندازی رشته های دانشگاهی مربوطه و ...) تحت حمایت دولت قرار گرفته و سهم خوبی از تامین سلامت مردم را در سیستم سلامت کشور به عهده گرفته است. طب سنتی چین ۶۰ و ۷۰ و ۹۰ درصد می باشد.

پوشش بیمه ای، هزینه درمان، دارو و خدمات طب مکمل در ژاپن، چین، کره و ویتنام به صورت کامل است و در کشورهای آلمان، استرالیا، نروژ، انگلستان، کانادا و آمریکا قسمتی از هزینه ها توسط سازمان های بیمه پرداخت می شود. در ایران و دولت کنونی حمایت های قابل توجهی از این حیطه با راه اندازی رشته های دانشگاهی مربوطه و تخصیص اعتبارات صورت پذیرفته ولی پوشش بیمه ای از داروها و خدمات این بخش تقریباً وجود ندارد .

تعداد مراکز علمی رسمی مرتبط با طب سنتی و مکمل در کشورهای دنیا بسیار قابل توجه (چند صد مرکز در برخی کشورها) رو به افزایش است. در ایران، رشته های طب سنتی و داروسازی سنتی در دانشگاه های اصلی کشور (تهران، شهید بهشتی، و نیز شبکه ها، انجمن ها و مراکز تحقیقاتی متعددی راه اندازی شده است. شواهد و PhD ایران، شیراز، شاهد در مقطع اطلاعات موجود نشان می دهد، تعداد قابل توجهی از پزشکان طب رایج دنیا (بین ۵۰ تا ۷۰ درصد) به یادگیری و استفاده از روش های طب سنتی و مکمل در درمان بیماران خود روی آورده و تعداد درمانگران سنتی و مراکز ارائه خدمات مربوطه نیز رو به افزایش است. تا چند سال قبل سیستم خدمات بهداشتی درمانی طب سنتی چین شامل ۵۲۵ هزار پزشک، ۸۳ هزار داروساز، ۲۵۰۰ بیمارستان با ۳۵ هزار تخت بوده است. همچنین در مجموعه طب سنتی در ویتنام ۲۵۵۰۰ پزشک و ۴۹ بیمارستان وجود داشته است. افزایش استقبال پزشکان از دوره ها رشته های آموزشی مربوطه و استفاده در مراکز درمانی در کشور مشاهده می شود. در سال های اخیر با مساعد تر شدن زمینه در کشور برای رشد این قبیل علوم و نیز دانش ها و فن آوری های جدید، میزان توجه به طب سنتی و مکمل و گیاهان دارویی از سوی مسوولین کشور و نیز جامعه افزایش قابل ملاحظه ای داشته است. بدیهی است برای هدایت این حرکت مقدس به سوی اهداف عالی آن با استفاده بینه از تمامی منابع ملی، داشتن یک نقشه جامع که به همه نکات لازم توجه کافی مبذول داشته باشد امری واجب و اجتناب ناپذیر است. این مجموعه به همین منظور آماده شده و امید است با تکمیل و تصحیح تدریجی بتواند زمینه استقلال و اقتدار طبی کشور را فراهم نماید .

مکتب طبی ایرانی که امروزه تسامحا و به پیروی از سازمان بهداشت جهانی تحت عنوان طب سنتی از آن یاد می شود، مادر مکاتب پزشکی جهان است. این مکتب که از پویایی و اصالت ویژه ای برخوردار است بنا به دلایل بیشماری برای مدتی مهجور مانده است. لذا اتخاذ تمهیدات لازم برای احیاء و بازگرداندن این سیادت فراموش شده و ارتقاء اهداف متعالی طب سنتی و ایرانی اسلامی، با پشتوانه عظیم معنوی - علمی و تخصصی

محققین و اندیشمندان و صاحب نظران متعهد و دلسوز کشور که با عزم راسخ به این مهم اهتمام ورزیده اند، و بویژه عنایت خاص مقام معظم رهبری براساس ارشادات و رهنمودهایی که در مقاطع و مناسبتهای مختلف داشته اند، امری اجتناب ناپذیر است .

چشم انداز

اهداف توسعه گیاهان دارویی براساس سند چشم انداز بیست ساله کشور

براساس سند چشم انداز بیست ساله کشور در سال ۱۴۰۴ شمسی، جامعه ایرانی، باید جامعه ای باشد :
"برخوردار از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرصتهای برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره مند از محیط زیست مطلوب "تحقق بخش قابل توجهی از این چشم انداز، مستلزم تدوین راهبردهای همه جانبه از جمله در مورد گیاهان دارویی و طب ایرانی است در راستای تهیه نقشه جامع تحقیقات کشور و در اجرای رهنمودهای مقام معظم رهبری تدوین سند راهبردی توسعه و فناوری گیاهان دارویی و طب ایرانی تدوین شده است.
بر این اساس چشم انداز این حوزه شامل :

۱. ارتقاء سلامت و تأمین بهداشت غذایی کشور با بهره گیری از طب ایرانی
۲. توسعه کاشت، داشت و برداشت و صنعت فرآوری گیاهان دارویی در کشور
۳. ارتقاء بهره وری و اقتصاد گیاهان دارویی و داروهای طبیعی کشور
۴. بهبود کمی و کیفی فرآورده های کشاورزی اعم از گیاه، دام، طیور و تأمین امنیت غذایی با استفاده از گیاهان دارویی
۵. کسب مقام پیشتازی در منطقه در زمینه ارائه روشهای جایگزین درمانی

اهداف کلان و ماموریتها

- ۱) ارتقاء سطح سلامت و بهداشت کشور با استفاده از گیاهان و طب ایرانی
- ۲) افزایش تولید ثروت ملی و نیل به خودکفایی اقتصادی با رشد کلیه محصولات و دستاوردهای عرصه طب ایرانی و گیاهان دارویی
- ۳) شکوفایی و نوآوری همه جانبه کشور در عرصه سلامت با بهره گیری از سرمایه و منابع مادی و معنوی داخلی
- ۴) ارتقاء فرهنگ گیاه درمانی و طب ایرانی در کشور
- ۵) ارتقاء ایمنی، اثر بخشی و کیفیت طب ایرانی
- ۶) ساماندهی و مدیریت سیستم ها در کشور در زمینه گیاهان دارویی و طب ایرانی
- ۷) توسعه و ساماندهی پژوهش و آموزش طب ایرانی و گیاهان دارویی
- ۸) احراز جایگاه شایسته و دست یابی به سهم مناسبی از بازار جهانی گیاهان دارویی
- ۹) توسعه اشتغال و ایجاد فرصت های شغلی جدید
- ۱۰) توسعه پایدار توسعه گیاهان دارویی و صنایع فرآوری گیاهان دارویی

- ۱۱) ارتقاء سطح دانش و پژوهش و فناوری در راستای اهداف سند چشم انداز
- ۱۲) اشاعه فرهنگ نوآوری و افزایش قدرت رقابت در بخش کشاورزی و صنایع مربوطه
- ۱۳) حفاظت، احیاء و بهره برداری پایدار از گیاهان دارویی در عرصه های منابع طبیعی کشور
- ۱۴) اهلی کردن، کشت، اصلاح و تولید انبوه گیاهان دارویی بومی و اندمیک ایران برای تامین نیازهای داخلی و صادرات
- ۱۵) استفاده از فناوری های نوین برای بهبود کیفیت و فرآوری گیاهان دارویی
- ۱۶) تقویت و حمایت از کشت ارگانیک گیاهان دارویی

اهداف کمی

کوتاه مدت (پایان سال ۱۳۸۹)

- ساماندهی نظام مدیریت تحقیقات، آموزش و صنایع گیاهان دارویی و طب ایرانی
- بستر سازی و ظرفیت سازی در راستای توسعه گیاهان دارویی و طب ایرانی
- بستر سازی به منظور توسعه صادرات فرآورده های گیاهان دارویی
- بازنگری و تکمیل پروژه های نیمه تمام گیاهان دارویی و طب ایرانی
- دستیابی به قوانین پویا و کارآمد در زمینه گیاهان دارویی و طب ایرانی
- دستیابی به استانداردهای جهانی در زمینه جمع آوری، کشت و صنعت گیاهان دارویی
- شناخت ظرفیت ها موجود کشور در زمینه گیاهان دارویی و طب ایرانی
- استفاده از ظرفیت های موجود برای ایجاد و توسعه شبکه های ملی گیاهان دارویی و طب ایرانی
- شناخت ظرفیت های گیاهان دارویی و طب ایرانی در تولید فرآورده های دامی و مواد غذایی سالم

میان مدت (پایان برنامه پنجم)

- ۱) ارتقاء و توسعه سطح آموزش، کشت، پرورش و صنایع فرآوری گیاهان دارویی
- ۲) بهبود نگرش جامعه در زمینه گیاهان دارویی و طب ایرانی
- ۳) بهبود وضعیت تحقیق و پژوهش در حوزه گیاهان دارویی و فرآورده های طبیعی
- ۴) افزایش سطح زیر کشت گیاهان دارویی تا بیش از ۱۰۰ هکتار تا پایان برنامه پنجم (براساس نیاز بازار و پتانسیل دارو زایی سرزمینها تا پایان برنامه در سطح ۶۰۰ هزار هکتار قابل افزایش است)
- ۵) افزایش گونه های دارویی بالای ۱۰۰۰ هکتار از ۶ گونه فعلی به ۲۰ گونه تا پایان برنامه
- ۶) تولید اقتصادی گونه های زراعی طی سالهای برنامه
- ۷) افزایش سهم گیاهان دارویی در GDP به میزان ۱۰ برابر در طی سالهای برنامه (۱/ تا ۳ درصد)
- ۸) ایجاد اشتغال مولد برای بیش از صد هزار نفر
- ۹) رشد فرآوری و تولید داروهای گیاهی به میزان ۳۰ درصد در طی سالهای برنامه

- ۱۰) افزایش صادرات گیاهان دارویی و فرآورده های طبیعی با نرخ رشد ۳۰ درصد سالانه
- ۱۱) افزایش تعداد موارد پژوهش و تحقیق در زمینه گیاهان دارویی و فراورده های طبیعی با نرخ رشد ۲۰٪-
سالانه

سیاست های راهبردی

الف - عمومی

- ۱) تشکیل کمیته های تخصصی ۸ گانه ستاد گیاهان دارویی و طب ایرانی به منظور اجرای اهداف کلان بررسی و تدوین قوانین مرتبط با گیاهان و طب ایرانی
- ۲) تدوین شاخصهای رشد و توسعه پایدار گیاهان دارویی در چارچوب اهداف و منافع ملی در تمایل با سیاستهای UNIDO, UNDP, FAO, WHO
- ۳) سازماندهی شبکه تحقیقات گیاهان دارویی و طب ایرانی و ایجاد انسجام و همکاریهای مستمر و مؤثر میان کلیه موسسات و مراکز مرتبط با گیاهان دارویی و طب ایرانی
- ۴) تدوین و اعلام لیست گیاهان دارویی و معطر کشور در تعامل با وزارت خانه ها و سازمانهای ذیربط و بازنگری علمی و فنی مستمر سالانه و ادواری براساس نظر متخصصین
- ۵) ایجاد بانک اطلاعات گیاهان دارویی کشور به منظور ساماندهی نظام مدیریتی گیاهان دارویی

ب - کشاورزی و منابع طبیعی

- ۱) تدوین نظام جامع مدیریت کشت و بهره برداری گیاهان دارویی کشور
- ۲) تقویت شرکتهای دانش بنیان به منظور ظرفیت سازی برای توسعه پایدار گیاهان دارویی
- ۳) برنامه ریزی جهت افزایش سطح زیر کشت گیاهان دارویی
- ۴) تدوین برنامه جهت حمایت از کشت و اهلی کردن گونه های مهم دارویی و اقتصادی و گسترش کشت انبوه و زراعت گیاهان دارویی به منظور کاهش فشار به عرصه های جنگل و مرتع کشور و در جهت جلوگیری از انقراض گونه های اندمیک و بومی و تخریب اکوسیستم منابع طبیعی
- ۵) حمایت از شرکت های غیر دولتی، انجمن های علمی و شبکه های تولید و تحقیقاتی جهت افزایش تولید گیاهان دارویی
- ۶) برنامه ریزی جهت بهبود الگوی کشت گیاهان دارویی توسط معاونت های اجرایی وزارت جهاد کشاورزی و سایر سازمانها و نهادهای ذیربط براساس مزیت های نسبی تولید در رقابت جهانی
- ۷) برنامه ریزی به منظور استفاده از گیاهان دارویی در تولید مواد آفت گیاهی برای تولید محصولات ارگانیک

ت - توسعه اقتصادی و صادرات گیاهان دارویی و فرآورده های طبیعی

- ۱) ارائه برنامه مدون جهت تقویت بخش خصوصی و کاهش تصدی گری دولت
- ۲) تدوین قوانین و ضوابط جمع آوری، تولید، بسته بندی، فراوری و صادرات گیاهان دارویی

- ۳) استقرار نظام گواهی ملی در چارچوب مقررات جهانی بازار بین المللی
- ۴) هدایت تسهیلات بانکهای دولتی و خصوصی در جهت توسعه پایدار فعالیتهای گیاهان دارویی
- ۵) برنامه ریزی برای ایجاد شبکه های توزیع و عرضه محصولات گیاهان دارویی و طبیعی
- ۶) تدوین آیین نامه تشکیل جوامع تخصصی صادراتی کشور
- ۷) برنامه ریزی جهت اعمال مدیریت مشترک در سازماندی و مدیریت شهرک های اقماری گیاهان دارویی

- ۸) برنامه ریزی جهت ایجاد ارتباط با موسسات و سازمانهای تحقیق و توسعه گیاهان دارویی
- ۹) رعایت اولویت در خودکفایی صنایع داروسازی کشور از نظر تأمین مواد اولیه از منشاء گیاه و نیز صادرات گیاهان دارویی و فرآورده های گیاهی با مزیت نسبی تولید
- ۱۰) اعمال مدیریت علمی و بکارگیری فن آوری های نوین و کارآمد منطبق بر شرایط اقلیمی کشور جهت صادرات گیاهان دارویی
- ۱۱) برنامه ریزی گسترش ارتباطات بین المللی برای استفاده از تجارب کشورهای دیگر
- ۱۲) تقویت سرمایه گذاری در امر مطالعه، پژوهش، آموزش و تروج صنایع مختلف گیاهان دارویی در تولید اسانس، عصاره و ... در حد استانداردهای جهانی

- ۱۳) شناسایی و معرفی بازارها و محصولات هدف گیاهان دارویی در سطح ملی و بین المللی
- ۱۴) شناسایی و صادرات خدمات فنی و مهندسی مرتبط با گیاهان دارویی و فرآورده های جانبی
- ۱۵) تقویت شرکتهای دانش بنیان به منظور ظرفیت سازی برای توسعه گیاهان دارویی
- ۱۶) حمایت از شرکت های تعاونی و انجمن های علمی و شبکه های تولیدی و تحقیقاتی جهت افزایش تولید گیاهان دارویی

- ۱۷) حمایت از ایجاد مرکز تولید گیاهان دارویی مادری (بذر، نشاء و نهال)
- ۱۸) حمایت از تاسیس مراکز خرید، تهیه و توزیع گیاهان دارویی و بورس گیاهان دارویی

ث- فرآورده ها و داروهای گیاهی

- ۱) بستر سازی قانونی برای مشمولیت فرآورده های دارویی گیاهی مورد تاییی وزارت بهداشت و درمان و آموزش و پزشکی در نظام بیمه کشور
- ۲) اصلاح و تکمیل دارونامه (فارماکوپه) گیاهی و مواد طبیعی کشور جهت مصارف انسانی و دامپزشکی اصلاح نظام جامع تولید، کنترل کیفی و مصرف داروها و فرآورده های گیاهی و طبیعی کشور (انسانی و دامی)
- ۳) تدوین سیاستها و مقررات مربوط به صنایع تامین سموم آلی گیاهی از منشاء گیاه برای امنیت سلامت غذا

- ۴) حمایت از توسعه فن آوری های نوین در فرآیند تولید و فراوری گیاهان دارویی

ج- طب ایرانی

- ۱) تدوین طرح جامع طب ایرانی در کشور
- ۲) افزایش دانشکده ها، مراکز و موسسات مرتبط با طب ایرانی
- ۳) حمایت از خبرگان غیر آکادمیک طب ایرانی و ایجاد زمینه مناسب برای بهره مندی از اندوخته ای درمانگران غیر آکادمیک و انتقال به نسل های بعدی
- ۴) تدوین دارونامه تخصصی طب ایرانی
- ۵) تدوین برنامه تطبیق طب ایرانی با سیستم بهداشتی درمانی کشور
- ۶) حمایت از تاسیس مراکز فرآوری مواد دارویی به روش طب ایرانی (نباتی، حیوانی و معدنی)
- ۷) حمایت از تاسیس مراکز آموزشی و خدماتی غیر دارویی طب ایرانی مانند مرکز طب روحانی، ورزشهای طب ایرانی، اعمال یدای
- ۸) حمایت از تاسیس مراکز نوآوری طب ایرانی، موزه های تخصصی، هتل ها و اقامتگاههای تحقیقاتی، مراکز تفریحی درمانی و دهکده های تندرستی در کشور
- ۹) حمایت از ایجاد پوشش بیمه ای برای خدمات درمانی و دارویی طب ایرانی
- ۱۰) حمایت از بکارگیری روشهای طب ایرانی در پرورش و درمان بیماریهای دام، طیور و آبزیان در کشور

ح- تحقیقات، آموزش، ترویج و فرهنگ سازی

- ۱) اصلاح و تکمیل نظام جامع تحقیق، آموزش و ترویج گیاهان دارویی و طب ایرانی
- ۲) تقویت و گسترش پژوهش و آموزش های عالی در زمینه گیاهان دارویی و طب ایرانی
- ۳) تدوین نظام جامع تحقیق و پژوهش در حوزه گیاهان دارویی و فرآورده های طبیعی
- ۴) حمایت از برگزاری گردهم آیی ها، جشنواره ها و کارگاه های آموزشی در زمینه گیاهان دارویی و طب ایرانی
- ۵) حمایت از برگزاری دوره های آموزشی برای کشاورزی و تولید کنندگان گیاهان دارویی
- ۶) راه اندازی دور های آموزش آشنایی مقدماتی با گیاه درمانی و طب ایرانی برای دانشجویان دوره های گروه پزشکی (پزشکی - داروسازی - دامپزشکی - پیراپزشکی)
- ۷) حمایت از برگزاری دوره های کار آموزی برای پزشکان، داروسازان و عطاران به منظور افزایش سطح علمی کشور در زمینه گیاهان دارویی و فرآورد های طبیعی و طب ایرانی
- ۸) آموزش عمومی آشنایی گیاهان دارویی و طب ایرانی از طریق رسانه ها و مدارس و مراکز فرهنگی